

ZIELNIK

Łukasz Surowiec

Lukasz Surowiec
ZIELNIK (HERBARIUM)
Copyright © by Lukasz Surowiec, 2017

opracowanie graficzne i edycja: *Aleksandra Kozuń*

ZREALIZOWANE W RAMACH STYPENDIUM
MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

50°09'04"N 21°57'46"E

LAS BÓR

Głogów Małopolski, Polska

miejsce zbrodni: *Las Bór, Głogów Małopolski, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *wrzesień 1939–1944 r.*

liczba ofiar: *ok. 5300*

W mieście, w którym się urodziłem i dorastałem był opuszczony park. Rosły tam wysokie drzewa; był ciemny i niedostępny. W tym miejscu położonym zaledwie 100 metrów od rynku głównego nikt nigdy nie przebywał. Park ten przecinała droga, którą, jako dziecko, bardzo bałem się chodzić. Ludzie mówili, że to cmentarz psów. Takich tajemniczych cmentarzy w mojej miejscowości było kilka, po latach, będąc już na studiach, zrozumiałem że są to cmentarze żydowskie.

Paprocie, z których został wykonany obraz pochodzą z miejsca, w którym pochowano ponad 4000 Żydów.

W latach 1939–1944 Las Bór stał się miejscem egzekucji ludności cywilnej. Zastrzelono ponad 5 000 osób, z czego ok 500 stanowili Żydzi. W samym 1942 roku zginęło ich tam ok 2 500. Ciała zamordowanych pochowano z dwóch długich na 50 metrów zbiorowych mogiłach, nikogo nigdy nie zidentyfikowano.

miejsce zbioru:

*Cmentarz żydowski, Las Bór,
Głogów Małopolski, Polska*

data zbioru:

01.09.2016

gatunek:

*Pteridium aquilinum
(Orlica pospolita)*

wymiary obrazu:

99x73 cm

50°01'49"N 19°57'56"E

HUJOWA GÓRKA CIPOWY DOŁEK

Kraków Płaszów

miejsce zbrodni: *Kraków Płaszów, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *wrzesień 1943–luty 1944 r.*

liczba ofiar: *10 tys.*

Kompozycje powstały z traw, kwiatów, gałęzi krzewów wyrosłych w miejscu egzekucji i pochówku więźniów byłego obozu koncentracyjnego Płaszów w Krakowie. Śmierć poniosło tu blisko 10 tys. osób, w tym 7 tys. więźniów obozu i ok. 3 tys. przywiezionych z więzienia na Montelupich i innych miejsc.

Hujowa Górka to niewielkie wzniesienie wśród tzw. Górek Płaszowskich. Jako miejsce egzekucji, była właściwie dołem, o wymiarach 6 m szerokości, 50 m. długości i 5 m. głębokości. Pierwsze egzekucje odbyły się pod koniec sierpnia lub na początku września 1943 roku i przeprowadzane były niemalże codziennie do połowy lutego 1944. Ofiary, uprzednio zmuszane do rozebrania się, rozstrzeliwano grupami. Ciała układano warstwami na przemienne (głowa-nogi), po czym zasypywano ziemią i kamieniami. Gdy rów zapelniono całkowicie, w dotychczasowym miejscu egzekucji wzniesiono baraki obozu przejściowego Bekleidungslager, a od 15 lutego 1944 egzekucje przeprowadzano na drugim szańcu.

Nowe miejsce straceń – wzniesienie, nazywane było „Cipowym Dołkiem” lub „C-dołkiem”. Znajdowało się ono w polu widzenia więźniów pracujących w obozowych warsztatach. Początkowo starano się uniemożliwić więźniom obserwację egzekucji, później nie zwracano już na to uwagi. Ciała rozstrzelanych palone były na miejscu przez samych więźniów. Nazwa „Hujowa Górka” nawiązuje do nazwiska SS-manna Alberta Hujara, który kierował egzekucjami.

miejsce zbioru:
„Hujowa górka”,
Kraków Płaszów

data zbioru:
10.09.2015

gatunek:
Geranium
(Bodziszek)

wymiary obrazu:
39x38 cm

miejsce zbioru:

„Hujowa górka”
Kraków Płaszów, Polska

data zbioru:

10.09.2015

gatunek:

Urtica dioica
(Pokrzywa zwyczajna)

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:
„Cipowy dołek”,
Kraków Płaszów

data zbioru:
10.09.2015

gatunek:
Pimpinella
(Biedrzyca)

wymiary obrazu:
39x38 cm

miejsce zbioru:

„Hujowa górka”
KrakówPłaszów, Polska

data zbioru:

10.09.2015

gatunek:

Sorbus aucuparia
(Jarzębina)

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:
„Cipowy dołek”,
Kraków Płaszów

data zbioru:
10.09.2015

gatunek:
Calamagrostis arundinacea
(Trzcinnik leśny)

wymiary obrazu:
39x38 cm

54°19'33"N 19°10'44"E

SZTUTOWO

Pomorze, Polska

miejsce zbrodni: *Obóz koncentracyjny Stutthof*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *lata 1939–1945*

liczba ofiar: *ok. 65 tysięcy*

Salatnik leśny oraz kielisznik zaroślowy pochodzą z lasu położonego około dwóch kilometrów od bałtyckiej plaży w Sztutowie, w miejscu, w którym tuż przed zakończeniem wojny i likwidacją jednego z największych i najcięższych obozów koncentracyjnych, znajdował się stos całopalny. Palono tu na przełomie 1944 i 1945 roku przede wszystkim ciała ofiar wybuchającej kilkukrotnie w obozie epidemii tyfusu, gdy obozowe krematoria okazały się niewystarczająco wydajne.

Warunki panujące w Stutthof, nawet jak na obóz koncentracyjny, były ekstremalne. Bloki składały się z hal, w których 600–700 osób koczowało na zgniłej, przesiąkniętej odchodami, moczem, potem i brudem słomie. Szerzyło się robactwo. ¹Większość więźniów umierała z głodu, wycieńczenia; zdarzały się przypadki kanibalizmu. Od 1944 najsłabsze jednostki, zwłaszcza żydowskie kobiety, uśmiercano w nowo wybudowanej komorze gazowej.

Relacja świadka Michaiła Szarkowa:

„Braliśmy za ręce i nogi i układaliśmy zwłoki na szynach. Zwłoki ważyły około 40 kilogramów – widać było wszystkie kości. Po ułożeniu warstwy zwłok kładliśmy na nich pokryte smołą podkłady kolejowe. I tak każda warstwa. To polewano mazutem, benzyną lub czymś podobnym i podpalano. Ogień płonął w dzień i w nocy. Nasza praca polegała głównie na tym żeby mieszać rozpalone węgle i układać trupy...”²

miejsce zbioru:

Muzeum obozu Stutthof

data zbioru:

29.08.2016

gatunek:

Mycelis muralis

(Salatnik leśny)

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

miejsce zbioru:

Muzeum obozu Stutthof

data zbioru:

29.08.2016

gatunek:

Calystegia sepium

(Kielsznik zaroślowy)

wymiary obrazu:

39x38 cm

53°50'50"N 20°24'53"E

BRĄSWAŁD

Warmia, Polska

miejsce zbrodni: *Braunswalde, Prusy Wschodnie*

gatunek zbrodni: *zbrodnia wojenna*

data zbrodni: *Styczeń 1945 r.*

liczba ofiar: *ok. 500*

W Styczniu 1945 roku w okolicach Brąswałdu, znajdującego się na terenie dzisiejszego województwa warmińsko-mazurskiego, doszło do zaciętych walk pomiędzy wojskiem niemieckim a wkraczającą na tereny Prus Wschodnich Armią Czerwoną. Ciała poległych żołnierzy radzieckich spoczęły na Cmentarzu Żołnierzy Armii Czerwonej w Braniewie. Ciała niemieckich – jako przestroga – przez długi czas leżały we wsi niepogrzebane. Wycofująca się armia niemiecka nie zdążyła pochować swoich poległych. Miejscowa ludność grzebała ciała niemieckich żołnierzy nocą, po kryjomu, mimo kategorycznego zakazu nowych władz.

„W Brąswałdzie na cmentarzu jest zbiorowa mogiła żołnierzy niemieckich – bezimienna, ale zadbana; rosną na niej byliny”.³

miejsce zbioru:

Cmentarz parafialny, Brąszewald

data zbioru:

02.08.2016

gatunek:

Pteridium aquilinum

(Orlica pospolita)

wymiary obrazu:

39x38 cm

SUDWA

Olsztynek, Polska

miejsce zbrodni: *Königsgut, Prusy Wschodnie*

gatunek zbrodni: *zbrodnia wojenna*

data zbrodni: *wrzesień 1943–luty 1944 r.*

liczba ofiar: *60 tys.*

Kompozycja powstała z traw rosnących na cmentarzu w miejscowości Sudwa koło Olsztyńska. W latach 1939–1945 w pobliskiej wsi Królikowo, wówczas na terenie Prus Wschodnich, znajdował się jeden z największych obozów jenieckich w Europie Wschodniej – Stalag IB Hohenstein. Powstał na ogromnym terenie niemieckiego miasteczka złotowego powstałego na potrzeby uroczystości propagandowych, które sąsiadowało z ważnym dla Niemców miejscem bitwy pod Tannenbergiem. Podczas drugiej wojny światowej przetrzymywano tu około 650 tysięcy jeńców różnych narodowości, ściśle od siebie izolowanych. Najgorzej traktowani byli Rosjanie i Żydzi. W przypadku np. Francuzów starano się zachować pozory normalności. Szacuje się, że na skutek głodu i chorób w Stalagu IB zginęło ok. 50 tys. osób, w tym tylko jednej zimy – z roku 1941 na 1942 – 25 tys. Na cmentarzu w Sudwie pochowanych zostało ok. 55 tysięcy osób w 500 zbiorowych mogiłach.

Tak wspominał to Józef Strzałka, który został sanitariuszem w obozowej izbie chorych:

„W nowej pracy najgorsze było wnoszenie zmarłych. Zabierano ich natychmiast po stwierdzeniu zgonu, gdyż łatwiej wynosiło się zwłoki jeszcze ciepłe. Ciała układano na pryzmę w wyznaczonym miejscu za barakami mieszkalnymi. Gdy naczynała się większa liczba ciał, wywożono je specjalnym wozem na cmentarz dla jeńców wojennych.”⁴

miejsce zbioru:

Cmentarz wojenny w Sudwie, Polska

data zbioru:

28.07.2015

gatunek:

Calamagrostis epigejos

(Trzcinnik piaskowy)

wymiary obrazu:

99x99 cm

49°54'07"N 25°05'56"E

OLSZTYN

Warmia, Polska

miejsce zbrodni: Kortau, Allenstein, Prusy Wschodnie

gatunek zbrodni: ludobójstwo

data zbrodni: lata 1939–1945, styczeń 1945 r.

liczba ofiar: od 500 do 5000

W latach 50. w olsztyńskim Kortowie (*niem. Kotrau*), na terenie którego znajduje się dziś miasteczko studenckie UWM, odkryto sześć masowych grobów. Ekshumacje zostały wówczas przeprowadzone nierzetelnie, jednak dziś wiadomo, że zawierały przede wszystkim ciała ofiar zdobywającej miasto w styczniu 1945 roku Armii Radzieckiej.

Przed wojną w Kortowie działał największy w Prusach Wschodnich szpital psychiatryczny, w czasie wojny częściowo przekształcony w lazaret wojskowy. Pod rządami III Rzeszy został on objęty akcją T-4, mającą na celu eksterminację osób psychicznie chorych. Początkowo pacjentów wywożono w głąb Niemiec i tam poddawano eutanazji. Później mordowano ich min. przy użyciu gazów trujących. W masowych grobach odkrytych podczas rozbudowy na potrzeby uniwersytetu dawnego kompleksu szpitalnego, znajdowały się również ich ciała. Tuż przed wkroczeniem Sowietów do Olsztyna, większość pacjentów została „ewakuowana”. Ubranych w szpitalne piżamy chorych zaprowadzono na dworzec i wsadzono do pociągu, który odjechał prawdopodobnie na bocznicę. Przepadł po nich ślad. Pozostali pacjenci, pracownicy placówki oraz szukająca schronienia niemiecka ludność cywilna, zostali zamordowani, często spaleni żywcem. Lekarzy znaleziono powieszonych na strychu jednego z pobliskich domów. Zwłok nie pochowano od razu, leżały przez długi czas na terenie Kortowa rozszarpywane przez psy.

Ekshumowane szczątki ok. 250 osób spoczęły w końcu w zbiorowych mogiłach na cmentarzu ewangelickim przy ul. Wojska Polskiego. Bardzo długo miejsce, z którego zebrane zostały rozetowe liście jastrzębca, wraz z rzeźbami i tablicą pamiątkową pełniło funkcje pomnika ofiar jedynie terroru hitlerowskiego. Kiedy otwarcie zaczęło mówić się o zbrodniach wojsk radzieckich, miejsce pamięci popadło niejako w zapomnienie.

Na terenie Kortowa do dziś odnajdywane są przypadkowo fragmenty ludzkich szkieletów.

miejsce zbioru:

Stary cmentarz ewangelicki, Olsztyn

data zbioru:

25.08.2016

gatunek:

Hieracium pilosella

(Jastrzębiec kosmaczek)

wymiary obrazu:

39x38 cm

50°21'46"N 18°50'35"E

MIECHOWICE

Bytom, Polska

miejsce zbrodni: *Mechtal, Niemcy*

gatunek zbrodni: *zbrodnia wojenna*

data zbrodni: *25–27 stycznia 1945 r.*

liczba ofiar: *380–800*

W Styczniu 1945 r. Armia Czerwona wkroczyła do Miechowic, dzisiejszej dzielnicy Bytomia, gdzie toczyły się jeszcze walki z armią niemiecką. Żołnierze radzieccy plądrowali mieszkania w poszukiwaniu mężczyzn – żołnierzy. Zabijano ich od razu lub wywożono na miejsce masowych egzekucji, gdzie mordowani byli z karabinów i dobijani pistoletami. Wszystkie napotkane kobiety gwałcono. Najgorzej obchodzono się z ludności niemiecką, choć podczas zbrodni życie stracili również Ślązacy i przebywający w Rzeszy na przymusowych robotach Polacy. Na cmentarzu przy ul. Kwiatowej w Bytomiu porośniętym bujnie zielenią, znajduje się dziś kwatery wojenna „Miechowice” – zbiorowa mogiła cywilnych ofiar. Nieopodal rozciągają się rzędami dziesiątki bezimiennych grobów sowieckich żołnierzy, oznaczonych czerwoną gwiazdą.

„Dowodem nienawiści Rosjan do Niemców były napisy naniesione białą farbą olejną na czerwone cegły miechowskich familoków, pokrywające całe ich ściany: „Смерть немецким захватчикам” („Śmierć niemieckim najeźdźcom”) i „Добьем врага в его берлоге” („Wykończymy wroga w jego legowisku”). Były tak trwałe, że przez wiele lat nie udało się ich zetrzeć, dopiero rozbiórki domów w latach siedemdziesiątych położyły kres ich istnieniu.”⁵

miejsce zbioru:
*Cmentarz komunalny,
Bytom Miechowice*

data zbioru:
02.06.2016

gatunek:
Rumex acetosa
(Szczaw zwyczajny)

wymiary obrazu:
39x38 cm

53°29'23"N 22°44'00"E

GONIĄDZ

Podlasie, Polska

miejsce zbrodni: *Goniądz, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *Lipiec 1941 r.*

liczba ofiar: *ok. 116*

Najbardziej krwawa była noc z 21 na 22 lipca 1941, choć pojedyncze mordy zdarzały się od początku 1941 roku. Nieopodal miasteczka, w brzoźowym zagajniku znajduje się stary cmentarz żydowski. Przewrócone zabytkowe macewy porasta mech. Zbiorowa mogiła rozstrzelanych tu kilkudziesięciu żydowskich mieszkańców Goniądza podejrzewanych o bolszewickie sympatie, nie jest oznaczona. Nie oznaczona jest również mogiła, do której przeniesiono ciała pomordowanych pozostałych żydowskich mieszkańców, w tym wielu kobiet i dzieci, którzy pierwotnie zakopani zostali na Cholercznej Górze – miejscu gdzie niegdyś chowano ofiary epidemii cholery. Szacuje się że w Goniądzu z rąk Polaków zginęło ok 116 osób.

„Ekshumacja była strasznym doświadczeniem, płacz bliskich, smród ciał, które uległy już znacznemu rozkładowi, były nie do wytrzymania. Mimo to identyfikacja zabitych okazała się częściowo możliwa, choćby dzięki odzieży. Na przykład żonę Żyda B. rozpoznano po charakterystycznej koszuli nocnej, którą miała na sobie w chwili śmierci. Drut kolczasty, na którym ktoś ją powiesił, wciąż był okręcony wokół szyi, prawa noga była złamana. Josel K. leżał w ziemi z rękami związanymi na plecach, usta wypełnione miał szmatami i kablem telegraficznym.”⁶

miejsce zbioru:

*Cmentarz żydowski w Goniądzu,
Podlasie, Polska*

data zbioru:

21.08.2016

gatunek:

*Lamium maculatum
(Jasnota plamista)*

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

miejsce zbioru:

„Choleryczna góra”, Goniądz,
Podlasie, Polska

data zbioru:

21.08.2016

gatunek:

Consolida regalis
(Ostróżeczka polna)

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:

„Choleryczna góra”, Goniądz,
Podlasie, Polska

data zbioru:

21.08.2016

gatunek:

Achillea millefolium
(Krwawnik pospolity)

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

52°59'48"N 23°29'54"E

POTOKA

Podlasie, Polska

miejsce zbrodni: *Potoka, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *22 maja 1945 r.*

liczba ofiar: 8

Pnącze dzikiego chmielu wyrosło na zgliszczach domu, w którym 22 maja 1945 r. żywcem spaliła się trójka małych dzieci. Wojna na tych ternach skończyła się prawie rok wcześniej. Położona w Puszczy Błudowskiej na Podlasiu wieś Potoka tego dnia została spacyfikowana przez polskich partyzantów. Spalono właściwie wszystkie domy deklarujących białoruską narodowość prawosławnych mieszkańców. Domy katolików oszczędzono.

„Maria miała czwórkę dzieci. Jej mąż nie żył, nie wrócił z niemieckiej niewoli. Tego wieczoru trójka dzieci Marii – Gienia, Nina i Władzio – była u stryja. Najmniejsze dziecko Marii było z nią w innym domu. Stryj miał dużo swoich dzieci. W czasie pożaru zdołali wynieść z płonącego domu tylko swoje. Trójka dzieci Marii spaliła się. Ich kosteczki pochowano na cmentarzu w Piatience, ale ich mogiłka nie jest oznakowana.”⁷

miejsce zbioru:

Potoka, Podlasie, Polska

data zbioru:

19.08.2016

gatunek:

Humulus lupulus
(Chmiel zwyczajny)

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

miejsce zbioru:

*Potoka,
Podlasie, Polska*

data zbioru:

19.08.2016

gatunek:

*Anthriscus cerefolium
(Trybula ogrodowa)*

wymiary obrazu:

39x38 cm

RADZIŁÓW

Podlasie, Polska

miejsce zbrodni: Radziłów, Polska

gatunek zbrodni: ludobójstwo

data zbrodni: 7 lipca 1941 r.

liczba ofiar: ok. 800

Na miejscu zbiorowej mogiły, nieopodal której wśród traw rosną dziś rumianki, znajduje się tablica pamiątkowa z wyrytym napisem: „W sierpniu 1941 r. faszyci zamordowali 800 osób narodowości żydowskiej, z tych 500 osób spalili w stodole. Cześć ich pamięci”. W rzeczywistości ofiary zginęły z rąk polskich sąsiadów bez pomocy i udziału nazistów. Pogrom trwał kilkanaście dni. Mordowano; kobiety wcześniej gwałcono, dokonywano grabieży mienia. Niektórym kazano kopać groby w których byli rozstrzeliwani z broni palnej, innych z powodu braku amunicji dźgano siekierami; część ofiar po zasypaniu grobów jeszcze żyła. 6 Lipca 1941 roku upokarzając i bijąc, Polacy wypędzili z domów wszystkich żydowskich mieszkańców Goniądza. Zgromadzonych na placu ustawiono w kolumnę i zaprowadzono do stodoły, w której spłonęli żywcem. Kolumnę poprowadził ksiądz proboszcz. Tych, którzy próbowali wydostać się z płonącego budynku wpychano z powrotem. Z ust spalonych ofiar wyrwano złote zęby.

„Rów był wykopany wzdłuż domu mieszkalnego siostry mojej matki. Tam mężczyźni stawiali dzieci żydowskie w wieku 6 do 10 lat. Jak dziecko było starsze, wpędzano je z dorosłymi do stodoły. Dzieci ustawiono po 10 koło siebie i mój wuj Władysław D., który miał jako jedyny karabin – strzelał w pierwszego. Pociski po przejściu przez ciało pierwszego dziecka – zabijało następnego. Mówili, że szkoda kulek na Żydów”.⁸

miejsce zbioru:

*Pomnik ofiar żydowskich w Radziłowie,
Podlasie, Polska*

data zbioru:

21.08.2016

gatunek:

Silene vulgaris
(*Lepnica rozdęta*)

wymiary obrazu:

99x73 cm

51°01'52"N 23°24'49"E

WIERZCHOWINY

Podlasie, Polska

miejsce zbrodni: *Wierzchowiny, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *6 czerwca 1945*

liczba ofiar: *196*

Zbiorową mogiłę znajdującą się centrum wsi, upamiętnioną granitowymi płytami i lśniącym żelaznym krzyżem prawosławnym, porastają kwiaty, zioła, chwasty. Wśród nich pokrzywa i salatinik leśny. W mogile, która nigdy nie została ekshumowana, znajdują się ciała 194 mieszkańców Wierzchowin deklarujących ukraińską narodowość zamordowanych 6 czerwca 1945 r. przez polskich nacjonalistów. Wśród nich znalazło się 65 dzieci do 11 roku życia.

Rankiem tego dnia do miejscowości wkroczyły oddziały partyzantów podających się za żołnierzy Wojska Polskiego. Zostali przychylnie przyjęci przez mieszkańców. Następnie opuścili wieś, aby jeszcze tego samego dnia powrócić i przy pomocy kilku polskich mieszkańców zidentyfikować i „zlikwidować” mieszkańców ukraińskich. Większość zginęła z broni palnej, część od uderzeń siekierą lub innym tępych narzędziem. Ludzi mordowano w domach. Niektóre kobiety wcześniej gwałcono.

„Stałem w dole głębokim na 3, 4 metry, a szerokim na jakieś 7 metrów i odbierałem plachty z białych prześcieradeł, na których leżały ciała - wspomina dziś Janusz Marwiejuk. - Kładliśmy je w rzędach, nogami do siebie, jedno na drugim. Niektóre były okaleczone, pobite, jakby dziobane szpadlem, poranione, całe we krwi. Dużo dzieci, nawet bardzo malutkich. A na koniec wszystko posypaliśmy wapnem i zasypaliśmy ziemią.”⁹

miejsce zbioru:

*Pomnik-mogila w Wierzchowinach
Podlasie, Polska*

data zbioru:

20.08.2016

gatunek:

*Mycelis muralis
(Salatnik leśny)*

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

miejsce zbioru:

Pomnik-mogila w Wierzchowinach
Podlasie, Polska

data zbioru:

20.08.2016

gatunek:

Lamium album
(Jasnota biala)

wymiary obrazu:

39x38 cm

ZANIE

Podlasie, Polska

miejsce zbrodni: *Zanie, Polska*

gatunek zbrodni: *czystka etniczna*

data zbrodni: *1–2 lutego 1946 r.*

liczba ofiar: *ok. 31*

Otoczony drzewami stary cmentarz położony jest poza wsią, na lekkim wzniesieniu między pastwiskiem a polem kukurydzy. Rośnie tu siedemdziesięcioletni świerk, w jego cieniu mech porasta zbiorową mogiłę. Już po zakończeniu wojny prawosławni Białorusini stanowili prawie połowę społeczności na tym obszarze. Część pod wpływem gróźb śmierci lub utraty dobytku poddawała się presji i wyjeżdżała, jednak większość mieszkańców nie chciała opuszczać ojczyzny, mimo wrogiego nastawienia polskich sąsiadów.

2 lutego 1946 roku banda polskich partyzantów wkroczyła do Zań, w których to ludność prawosławna stanowiła zdecydowaną większość, wcześniej pacyfikując inną znajdującą się nieopodal miejscowość. Wieś została otoczona, białoruskie gospodarstwa szabrowano a następnie podpalano, uważając by nie spłonęły domów katolików. W większości domów znajdowały się kobiety i dzieci, bowiem mężczyźni od jakiegoś czasu ukrywali się. Do uciekających z płomieni ludzi strzelano z broni palnej. Tych, którym nie udało się uciec, przed strzałem w głowę pytano: „*Polak czy Białorusin?*”. Po kilku godzinach partyzanci opuścili rozświetlone łuną pożaru Zanie, furmankami wywożąc dobytek zamordowanych rodzin. Dowódca, który wydał rozkaz, został skazany na karę śmierci, jednak wyrok ten po latach został unieważniony, a następnie śledztwo całkowicie umorzono.

„Nasza siostra Marysia chciała podnosić ojca z ulicy, po strzale. Wtedy jeden z bandytów podbiegł i strzelił jej w usta, z bliska. Siostra wyjąc z bólu zdolała przebiec ulicę i upadła przy wierzbie. W strasznym bólu gryzła sobie paznokcie, wygrzebała nogami doły przy brzozie. Kolejny bandyta podbiegł i dobił siostrę”.¹⁰

Zeznania świadka Eugenii Olszewskiej

miejsce zbioru:

*Stary cmentarz w Zaniach,
Podlasie, Polska*

data zbioru:

20.08.2016

gatunek:

*Pleurozium schreberi
(Rokietnk popolity)*

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:

*Stary cmentarz w Zaniach,
Podlasie, Polska*

data zbioru:

20.08.2016

gatunek:

*Artemisia
(Bylica)*

wymiary obrazu:

39x38 cm

54°16'50"N 25°14'40"E

KANIŪKAI

Litwa

miejsce zbrodni: Koniuchy, Polska

gatunek zbrodni: czystka etniczna

data zbrodni: 29 Stycznia 1944 r.

liczba ofiar: 34–300

Wieś koniuchy, która dziś znajdowałaby się na terenie Litwy, nie istnieje. W pobliżu cmentarza, na skraju lasu można zauważyć drzewa i krzewy owocowe; ukształtowanie terenu sugeruje, że kiedyś znajdowały się tu zabudowania. Rosną tam też wrzosi i jagody. 29 stycznia 1994 roku wieś Koniuchy, została zaatakowana przez sowieckich partyzantów z Puszczy Rudnickiej, w skład której wchodziłi Rosjanie, Żydzi i Litwini, w tym uciekinierzy z getta wileńskiego. Pretekstem była rzekoma współpraca mieszkańców z niemieckimi okupantami. W rzeczywistości, z związku z częstym nachodzeniem wsi przez partyzantów, którzy rekwirowali żywność, ubrania, bydło i gwałcili kobiety, powołano tam ochotniczy oddział samoobrony. Wieś została spalona, zginęło od 40 do 100 osób. Z 60 domów zostały tylko 4. Na miejscu dawnej wsi stoi obecnie drewniany krzyż, upamiętniający 38 ustalone dotychczas ofiary zbrodni.

„(...) Na małej polance w lesie leżały półkolem ciała sześciu kobiet w różnym wieku i dwóch mężczyzn. Ciała były rozebrane i położone na plecach. Padło na nie światło księżycy. Jeden po drugim partyzanci strzelali trupom między nogi. Gdy kule dosięgały nerwów, trupy reagowały jak żywe. Drgały i wykrzywiały się przez kilka sekund. (...)” ¹¹

Pol Bagriansky, świadek zbrodni

miejsce zbioru:
Cmentarz w Koniuchach

data zbioru:
22.08.2016

gatunek:
Vaccinium myrtillus
(*Borówka czarna*)

wymiary obrazu:
68,5x49,5 cm

miejsce zbioru:

Cmentarz w Koniuchach

data zbioru:

22.08.2016

gatunek:

Calluna vulgaris

(Wierzos pospolity)

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:

Cmentarz w Koniuchach

data zbioru:

22.08.2016

gatunek:

Calluna vulgaris

(Wierzos pospolity)

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

PONARY

Wilno, Litwa

miejsce zbrodni: *Las w Ponarach, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *lata 1941–1944*

liczba ofiar: *ok. 100 tysięcy*

Okolice dawnego letniska Wileńskiego, dziś stanowiące dzielnicę miasta, okazały się być optymalnym miejscem do przeprowadzenia zaplanowanej akcji eksterminacyjnej. Ogromne doły w ziemi, wykopane pierwotnie jako zbiorniki bazy paliw Armii Czerwonej, spełniły rolę zbiorowych mogił, które od lipca 1941 roku do lipca 1944 roku systematycznie zapełniane były zwłokami. Więźniów przywożono ciężarówkami lub pociągami. Ofiary ustawiane były rzędami a następnie całe rodziny mordowano z broni maszynowej. Wrzucone do dołów ciała (czasami dla zaoszczędzenia amunicji małe dzieci wrzucano żywcem) posypywano wapnem oraz fosforem. Początkowo egzekucji dokonywało niemieckie Sonderkommando, później ich obowiązki przejęło kilkuset członków litewskiej policji ochotniczej, rekrutujących się głównie z Szaulisów.

Pod koniec 1943 r. Niemcy zaczęli spodziewać się odwrotu przed nacierającą armią radziecką. Utworzyli specjalne 80-osobowe komando, w większości składające się z Żydów. Zajęło się ono wydobywaniem zwłok z dołów, układaniem w wielowarstwowe stopy i paleniem przy użyciu drewna i smoły. Wielkie stopy ludzkich ciał paliły się po 8-9 dni. Między grudniem 1943 r. a 15 kwietnia 1944 r. wydobyto i spalono w ten sposób ok. 68 tysięcy ciał. Niedopalone kości rozcierano między żeliwnymi płytami, a następnie mieszano z piaskiem, który wsypywano do przygotowanych w tym celu rowów.

miejsce zbioru:

Las w Ponarach, Litwa

data zbioru:

22.08.2016

gatunek:

Fragaria vesca

(Poziomka pospolita)

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

miejsce zbioru:

Las w Ponarach, Litwa

data zbioru:

22.08.2016

gatunek:

Rubus idaeus

(Malina właściwa)

wymiary obrazu:

39x35 cm

BYKOWNIA

Kijów, Ukraina

miejsce zbrodni: *las w Bykowni*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *lata 1937–1938*

liczba ofiar: *ok. 120 tysięcy*

Na 5,3 hektarach sosnowego lasu, przy jednej z głównych tras prowadzących do Kijowa, niegdyś otoczonego szczelnym płotem, rozciąga się cmentarzysko z licznymi masowymi grobami ofiar terroru stalinowskiego z lat 1937–1944. Stąd pochodzą rośliny: koniczyna polna i przymiotno białe. Egzekucji – strzału w tył głowy dokonywano przeważnie w więzieniach Kijowa, do Bykowni ciała pomordowanych przywożono ciężarówkami; kilkadziesiąt dziennie, w sumie ok 30 tysięcy. Szczątki ofiar były kilkukrotnie ekshumowane. Między innymi w celu zatarcia śladów zbrodni, którą długo próbowano ukryć, przypisując ją pierwotnie niemieckiemu okupantowi. W latach 70. XX wieku miał tu powstać dworzec autobusowy. Dziś na miejscu znajdują się liczne monumenty; sosny rosnące przy drodze prowadzącej do miejsca pamięci, obwiązane są wstążkami – flagami, do niektórych przybite są tabliczki z nazwiskami i zdjęciami ofiar.

Podjeżdżając się, że prawdopodobnie to tu spoczywają szczątki części z 3435 obywateli polskich z tak zwanej „Ukraińskiej listy katyńskiej”.

miejsce zbioru:

Las w Bykowni, Ukraina

data zbioru:

23.09.2016

gatunek:

Trifolium arvense

(Koniczyna polna)

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:

Las w Bykowni, Ukraina

data zbioru:

23.09.2016

gatunek:

Erigeron annuus

(Przymiotno białe)

wymiary obrazu:

99x74 cm

miejsce zbioru:

Las w Bykowni, Ukraina

data zbioru:

23.09.2016

gatunek:

Rubus idaeus

(Malina właściwa)

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

50°55'35"N 26°14'23"E

BAZALTOWE

Wołyń, Ukraina

miejsce zbrodni: *Janowa Dolina, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *23 kwietnia 1943 r.*

liczba ofiar: *od 300 do 800*

W miejscowości, dziś noszącej nazwę Bazaltowe, w latach 20. XX wieku powstało oparte na modernistycznym planie urbanistycznym, jedno z najnowocześniejszych we wschodniej Polsce samodzielnych osiedli robotniczych. W nowo powstałych domach zamieszkali pracownicy pobliskiej odkrywkowej kopalni bazaltu. Położone w sosnowym lesie osiedle było w pełni zelektryfikowane, posiadało sieć wodno-kanalizacyjną, mieszkańcy mieli dostęp do infrastruktury socjalnej i kulturalnej; szkoły, klubu sportowego, kina, sklepów.

W wielki piątek 22 kwietnia 1943 roku, oddziały UPA wspierane przez miejscową ludność z Załaźna, ostrzelały z broni maszynowej Janową Dolinę, w której schroniło się wielu Polaków z likwidowanych polskich wsi. Następnie zaczęto podpałać domy. Uciekający z płonących domostw ginęli z broni palnej lub, przywiązani do drzew, mordowani byli za pomocą siekier i noży. Według jednego ze świadków masakry, część dzieci wbito na pal. Zginęło ok 600 osób, część z nich spłonęła lub udusiła się dymem we własnym domu. Pozostali przy życiu mieszkańcy pochowali ofiary w zbiorowej mogile w miejscu, gdzie stanąć miał kościół. Obecnie stoi tam pamiątkowy krzyż. Kopalnia Bazaltu funkcjonuje do dziś. W centrum wsi stoi ku chwale bohaterów pomnik UPA, mówiący o likwidacji niemiecko-polskich okupantów Wołynia.

miejsce zbioru:
Bazaltowe, Ukraina

data zbioru:
24.09.2016

gatunek:
Calamagrostis epigejos
(*Trzcinnik piaskowy*)

wymiary obrazu:
99x67 cm

miejsce zbioru:
Bazaltowe, Ukraina

data zbioru:
24.09.2016

gatunek:
Acer platanoides
(Klon zwyczajny)

wymiary obrazu:
39x21,5 cm

miejsce zbioru:
Bazaltowe, Ukraina

data zbioru:
24.09.2016

gatunek:
Pinus sylvestris
(*Sosna zwyczajna*)

wymiary obrazu:
39x21,5 cm

50°51'44"N 26°02'58"E

DERAŻNE

Ukraina

miejsce zbrodni: Derażne kol. Borówka, Polska

gatunek zbrodni: czystka etniczna

data zbrodni: lata 1942–1943

liczba ofiar: ok. 70

Na cmentarzu katolickim w Derażnem znajduje się obsadzona krzewami dzikiej róży zbiorowa mogiła oraz tablica pamiątkowa wymieniająca nazwiska osób zamieszkujących niegdyś kolonię Borówki. W 1942 roku rozpoczęły się w tych okolicach zbrodnie na ludności polskiej, z czego największy pogrom miał miejsce 20 marca 1943 roku. Upowcy chodzili od domu do domu zabijając spotkanych Polaków, w tym małżeństwo Wołoszynów z jedenaściorciem dzieci. W pogromie brali również udział cywile, zawłaszczając sobie mienie „byłych” sąsiadów. Pomordowanych przy udziale mieszkańców okolicznych wsi, chowano bez trumien, zawiniętych w prześcieradła.

W Derażnem do dziś znajduje się monument upamiętniający „bohaterów” – działaczy UPA.

„(...)Wtem wyrwano jemu dziecko z ręki. Rzucili o ścianę. Dąbrowska zaczęła płakać. Uderzył ją Ukrainiec. Wyprowadzili Dąbrowskiego na podwórko, skrępowali ręce drutem. Dąbrowska zobaczyła, że dziecko nie żyje, męża mordują, ucieka przez okno. Koło domu niedaleko było bagno, trzęsawisko. Zaczęli strzelać za nią. (...) Ona pół dnia przeleżała w tym mokradle do zmroku. Podczas ciemności 4 kilometry przysła do swoich rodziców do kol. Borówka, i to opowiedziała. (...) Z Borówki wyjeżdżał Romaniuk Antoni z całą rodziną. Gdy minął kolonię dojeżdżając do lasu, całą rodzinę rozstrzelano.”¹²

Relacja świadka Mieczysława Kobyleckiego

miejsce zbioru:

*Cmentarz katolicki w Derażnem,
Ukraina*

data zbioru:

25.09.2016

gatunek:

Rosa canina
(*Dzika róża*)

wymiary obrazu:

39x38 cm

49°54'07"N 25°05'56"E

HUTA PIENIACKA

Ukraina

miejsce zbrodni: *Huta Pieniacka, Polska*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *28 lutego 1944 r.*

liczba ofiar: *ok. 850*

W dwóch zbiorowych mogiłach, które dziś gęsto porasta łąka, spoczywają ciała ok 850 ofiar zbrodni dokonanej 28 lutego 1944 roku na mieszkańcach wsi. Jedynym śladem po nieistniejącej dziś miejscowości jest stary cmentarz katolicki z kilkoma zabytkowymi nagrobkami.

Ukraińscy policjanci SS, pod dowództwem niemieckim wraz z oddziałami UPA, wspomagani przez okolicznych chłopów nocą wkroczyli do wsi. Zapędzano ludzi do kościoła a następnie grupami wyprowadzano i wpychano do budynków gospodarczych, które ostrzeliwano i po oblaniu benzyną podpalano. Niektórych zadźgano bagnetem; znajdowano także ofiary związane drutem z rozbita czaszką czy rozprutym brzuchem. Psy wygrzebywały zmasakrowane ciała spod śniegu. Dobytek mieszkańców wywożono przygotowanymi specjalnie wozami. Z ok 1000 mieszkańców Huty Pieniackiej przeżyło ok 160.

Zeznania świaka Franciszka Bąkowskiego:

„Dzielna akuszerka chciała uratować dziecko i jego matkę, ale ten zbrodniarz zabił je” – „Babcia była wtedy odrętwiała, nic nie czuła, nie miała żadnych myśli. (...) esesman kazał jej wziąć to roztrzaskane maleństwo i wynieść z kościoła. (...)”¹³

miejsce zbioru:

*miejsce dawnej Huty Pieniackiej,
Ukraina*

data zbioru:

24.09.2016

gatunek:

Carduus nutans
(*Oset zwisy*)

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

miejsce zbioru:
miejsce dawnej Huty Pieniackiej,
Ukraina

data zbioru:
24.09.2016

gatunek:
Centaurea dealbata
(*Chaber biały*)

wymiary obrazu:
39x38 cm

JASENOVAC

Chorwacja

miejsce zbrodni: *Obóz koncentracyjny Jasenovac*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *lata 1941–1945*

liczba ofiar: *ok. 80 tys.*

Trzcina wyrosła nad Sawą, tuż przy granicy z Bośnią i Hercegowiną, między zielonymi kurhanami upamiętniającymi istniejący tu w latach 1941–45 chorwacki nazistowski obóz zagłady, w którym zginęło ok 80 tys. osób. Założony został przez chorwackich nacjonalistów – Ustaszy, związanych z zakonem franciszkanów. Od 10 maja 1942 roku funkcję komendanta pełnił zakonnik Miroslav Filipović-Majstorović, często osobiście mordujący więźniów. Miało tu miejsce tzw. ludobójstwo zwyrodniałe a jego ofiarami padli głównie prawosławni Serbowie. Mordowano za pomocą noży, siekier, młotków; specjalnymi nożami podrzynano gardła, wylupywano oczy, kończyny odcinano piłami. W skład obozu Jasenovac wchodził także dziecięcy podobóz Sisak, w którym do mordowania dzieci używano min. dwutlenku siarki i cyklonu B. Większość osób, często jeszcze żywych, po uderzeniu np. młotem wrzucano do masowych grobów. Część ciał trafiała do rzeki. Więźniowie mordowani byli tu w okrutny i bestialski, nieznanym na zachodzie Europy, sposób.

Fragment wypowiedzi Mile Budaka – ministra oświaty i religii Chorwacji w latach 1941–1942:

„Część Serbów wybijemy, część wygnamy, a resztę, która musi przyjąć religię katolicką, włączymy do narodu chorwackiego... Wszystkie nasze poczynania wynikają z wierności wobec religii i Kościoła katolickiego”.¹⁴

miejsce zbioru:

*Teren muzeum obozu Jasenovac,
Chorwacja*

data zbioru:

14.07.2016

gatunek:

*Phragmites australis
(Trzcina pospolita)*

wymiary obrazu:

99x78 cm

43°52'26"N 18°24'31"E

KOSEVO

Sarajewo, Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: *Sarajewo, Jugosławia*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *5 kwietnia 1992–29 lutego 1996 r.*

liczba ofiar: *ok. 10 tys.*

W 1994 roku, w wielokulturowym, świetnie rozwijającym się mieście jakim było wówczas Sarajewo, odbyły się letnie Igrzyska Olimpijskie. W dzielnicy Kosevo, na terenie dawnej olimpijskiej wioski znajdują się teraz cmentarze; nagrobki muzułmańskie sąsiadują z prawosławnymi, katolickimi z grobami ateistów. Wiele z nich jest gęsto porośniętych krzewami, kwiatami. Stąd pochodzi bniec biały i lyszczec polny.

„Każdy skrawek ziemi, trawnik, boisko, park, były wykorzystywane do chowania ludzi. Każdego dnia zwłok przybywało. Nie można było wydostać się z miasta. Tworzono więc kolejne i kolejne rzędy pochówków. Wystarczy spojrzeć na daty na nagrobkach, aby wyobrazić jak szybko postępował ten proces.”¹⁵

miejsce zbioru:

*Cmentarz Kosevo w Sarajewie,
Bośnia i Hercegowia*

data zbioru:

10.07.2016

gatunek:

Melandrium album
(*Bniec biały*)

wymiary obrazu:

39x38 cm

miejsce zbioru:

*Cmentarz Kosevo w Sarajewie,
Bośnia i Hercegowina*

data zbioru:

10.07.2016

gatunek:

*Cichorium intybus
(Cykoria podróżnik)*

wymiary obrazu:

39x38 cm

43°52'26"N 18°24'31"E

KOVACI

Sarajewo, Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: *Sarajewo, Jugosławia*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *5 kwietnia 1992–29 lutego 1996 r.*

liczba ofiar: *ok. 10 tys.*

Tuż za historycznym centrum, na stromym wzgórzu, z którego rozciąga się widok na całe miasto, stoją rzędy jednakowych białych pomników nagrobnych; wlewają się w tkankę starego miasta. Wewnątrz wielu nagrobków rosną kwiaty, często róże. Cmentarz Kovaci to miejsce pochówku ofiar oblężenia Sarajewa przez siły Republiki Serbskiej oraz Jugosłowiańską Armię Ludową w latach 1992-1996, podczas którego zginęło ok 10 tysięcy osób, w większości cywili. Miasto odcięte od dostaw żywności, wody i prądu ostrzeliwane było kilkaset razy dziennie, najczęściej 22 lipca 1993 – 3777 razy. Ludzie ginęli na ulicach stojąc w kolejce po chleb, wodę. Jednym z najbardziej krwawych wydarzeń podczas oblężenia był atak mózdzierzowy na targowisko Markale 5 lutego 1994, wskutek którego zginęło ok 70 znajdujących się na bazarze osób. Atak ten uznany został za zbrodnię przeciwko ludzkości i pogwałcenie zwyczajów wojny.

miejsce zbioru:

*Cmentarz Kovaci w Sarajewie,
Bośnia i Hercegowia*

data zbioru:

10.07.2016

gatunek:

*Rosa fairy
(Róża fairy)*

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

44°11'00"N 19°20'00"E

BRATUNAC

Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: okolice Bratunac, Jugosławia

gatunek zbrodni: ludobójstwo

data zbrodni: 1992 r.

liczba ofiar: 40

Na cmentarzu w Bratunac leżą ciała bośniackich muzułmanów zamordowanych podczas wojny domowej w latach 1992–1993. Prawdopodobnie w maju 1992 roku serbscy żołnierze zamknęli w opuszczonym domu i spalili żywcem najsłabszych mieszkańców okolicznych miejscowości: kobiety, dzieci, chorych i mężczyzn w podeszłym wieku. Ze zbiorowej mogiły odnalezionej w pobliskiej miejscowości Suha ekshumowano dobrze zachowane ciała 30 kobiet, w tym jednej w 8 miesiącu ciąży, oraz ciała ośmiorga dzieci; w ciele najmłodszego – dwudniowego dziecka – widoczne były liczne ślady kul.

miejsce zbioru:

*Cmentarz w Bratunac,
Bośnia i Hercegowina*

data zbioru:

13.07.2016

gatunek:

Tanacetum vulgare
(*Wrotycz pospolity*)

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

43°52'26"N 18°24'31"E

POTOČARI

Srebrenica, Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: *Srebrenica, Jugosławia*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *12–16 lipca 1995 r.*

liczba ofiar: *ok. 10 tys.*

12 lipca każdego roku, w rocznicę masakry w Srebrnicy na muzułmańskim cmentarzu w Potocari, będącym pomnikiem ludobójstwa, odbywają się pogrzeby ofiar, których szczątki odnajdywane są w odkrywanych wciąż masowych mogiłach, takich jak te w Kravicy czy Kamenicy. Do tej pory zidentyfikowano i pochowano w Potocari 5657 osób. Rosnąca między grobami przytulia czepna została zebrana w 21 rocznicę wydarzeń w Srebrenicy.

Najpierw znajdowany jest masowy grób. W przypadku tych niezamaskowanych jest w miarę łatwo – rozpoznaje się to po zdjęciach lotniczych, roślinności, czasem miejscowi informują. Trudniej jest z takimi, które były pod koniec wojny rozkopywane, przenoszone w inne miejsca i maskowane (tzw. groby wtórne). Tu zostają relacje miejscowych, jest jeszcze gatunek motyla, który gromadzi się w tych miejscach”.¹⁶

miejsce zbioru:

*Cmentarz-pomnik w Potočari
Bośnia i Hercegowia*

data zbioru:

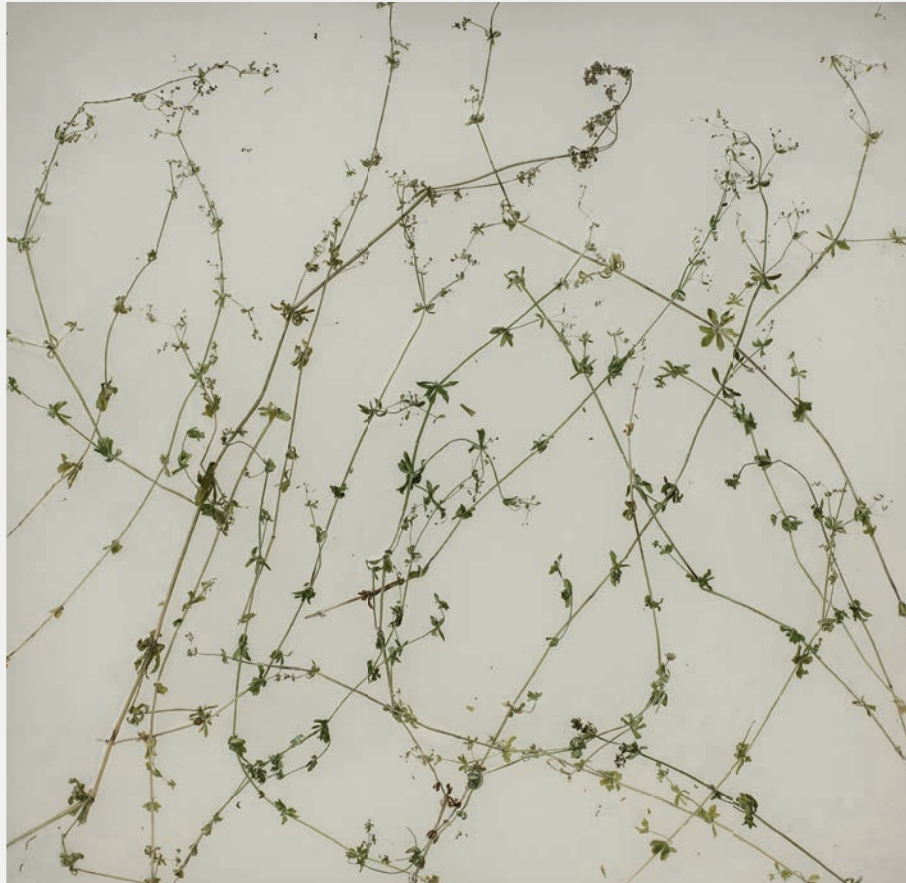
13.07.2016

gatunek:

*Galium aparine
(Przytulia czepna)*

wymiary obrazu:

39x38 cm

43°52'26"N 18°24'31"E

KAMENICA

Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: *Srebrenica, Jugosławia*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *12–16 lipca 1995 r.*

liczba ofiar: *ok. 10 tys.*

Paprocie bujnie porastają wzgórza nieopodal miejscowości Kamenica. Tu w 2009 roku odnaleziono jeden z wielu zamaskowanych wtórnych masowych grobów – ciała koparkami przewożone były z jednego miejsca na drugie, a ślady wykopów maskowane. Znajdowały się w nich szczątki ofiar masakry w Srebrenicy, uznanej za największe ludobójstwo w Europie od czasu II wojny światowej.

W połowie lipca 1995 roku, Srebrenica, ogłoszona przez ONZ strefą bezpieczeństwa podczas panującej w Jugosławii wojny domowej, zamieniła się w miejsce masowej rzezi. Serbowie rozstrzelali ponad 8 tysięcy muzułmańskich mieszkańców – mężczyzn i chłopców powyżej 15 roku życia, niektórych we własnych domach. Kobiety i dzieci wcześniej ewakuowano.

miejsce zbioru:

*Kamenica,
Bośnia i Hercegowia*

data zbioru:

13.07.2016

gatunek:

*Pteridium aquilinum
(Orlica pospolita)*

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

44°13'N 19°12'E

KRAVICA

Srebrenica, Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: *Kravica, Srebrenica, Jugosławia*

gatunek zbrodni: *ludobójstwo*

data zbrodni: *7 Styczeń 1993 r., Lipiec 1995 r.*

liczba ofiar: *ok. 10 tys.*

7 stycznia 1993, w dzień prawosławnego Bożego Narodzenia, ARBiH zaatakowali zamieszkałą przez bośniackich Serbów Kravicę, zginęło 49 osób w tym, 11 cywilów.

13 Lipca w magazynach znajdujących się w Kravicy, kryli się uciekający przed masakrą Muzułmańscy cywile. Bośniaccy Serbowie obrzucili magazyny granatami. Tu także w masowej mogile pochowano ciała cywilnych mieszkańców Srebrenicy, którzy w Lipcu 1995 zostali wywiezieni z miasta autobusami pod pretekstem ewakuacji a następnie rozstrzelali.

„Zanim wrzucili granaty, weszli do środka. Wywlekli za włosy, bijąc kolbami karabinów, pięściami i kopniakami gdzie popadło młode dziewczyny i kobiety. Niektóre z nich 165 po czternaście, szesnaście lat. Chcieli urządzić zawody polegające na tym, kto szybciej zgwałci „swoją” i ją zamorduje. Jeszcze gwałcąc, niektórzy z nich wbijali noże w pierś tych biednych dzieci, aby się nie szarpały.”¹⁸

miejsce zbioru:

*Kravica koło Srebrenicy,
Bośnia i Hercegowina*

data zbioru:

13.07.2016

gatunek:

*Erigeron annuus
(Przymiotno białe)*

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

44.86°N 16.77°E

TOMAŠICA

Prijedor, Bośnia i Hercegowina

miejsce zbrodni: okolice Prijedoru, Jugosławia

gatunek zbrodni: ludobójstwo

data zbrodni: lata 1992–1995

liczba ofiar: ok. 10 tys.

Droga prowadząca na teren niedawnych wykopalisk jest rozkopana, miejsca ekshumacji położone z dala od zabudowań pobliskiej wsi nie są w żaden sposób oznaczone, jednak można je rozpoznać po zdartej darni; ziemia jest w tych miejscach goła i świeża, powoli pojawiają się charakterystyczne pierwsze rośliny. W Sierpniu 2013 roku trafiono tu na masowy grób, a w nim dziesięciometrową warstwę ludzkich szczątków. Z grobu wydobyto wydobyto kości, często całe szkielety ok. 400 Chorwatów i bośniackich Muzułmanów, ofiary czystek etnicznych z okresu wojny domowej na Bałkanach w latach 1992–1995. W okolicach istniały w tym czasie obozy „zbiorcze”, w rzeczywistości niewiele różniące się od nazistowskich obozów koncentracyjnych. Kobiety i dziewczynki gwałcono i mordowano, mężczyzn bito i głodzono. Aby ukryć zbrodnie, oddziały serbskie koparkami wydobywały zwłoki ofiar z pierwotnych zbiorowych grobów i zakopywały je w innych miejscach, większość nich nie została dotąd odnaleziona.

„Nie będziemy marnowali na nich kul. Nie mają dachu nad głową. Jest słońce i deszcz, zimne noce. Są bici dwa razy dziennie. Nie dajemy im jedzenia i wody. Będą głodowali jak zwierzęta.”¹⁸

miejsce zbioru:

*Tomasica kolo Prijedoru,
Bośnia i Hercegowia*

data zbioru:

15.07.2016

gatunek:

*Calamagrostis arundinacea
(Trzinnik leśny)*

wymiary obrazu:

68,5x49,5 cm

miejsce zbioru:
Tomasića kolo Prijedoru
Bośnia i Hercegowia

data zbioru:
15.07.2016

gatunek:
Hieracium pilosella
(*Jastrzębiec kosmaczek*)

wymiary obrazu:
39x38 cm

miejsce zbioru:

Tomasića kolo Prijedoru
Bośnia i Hercegowia

data zbioru:

15.07.2016

gatunek:

Origanum vulgare
(Lebiodka pospolita)

wymiary obrazu:

39x21,5 cm

Przypisy:

1. D. Drywa, *Zagłada Żydów w obozie koncentracyjnym Stutthof 1939-1945*, Gdańsk, 2001
2. Relacja świadka Michaila Szarkowa, Strona Muzeum Stutthof: <http://stutthof.org/>
3. Czytelnicy piszą: Wędrując po wsiach pod Olsztynem, *Moje Mazury*, <http://mojemazury.pl/14779,Czytelnicy-pisza-Wedrujac-po-wsiach-pod-Olsztynem.html#axzz4RyuhBm4>
4. Tomasz Kurs, *Stalag IB Hohenstein. Upiorne miasto pod Olsztynem*. Relacja więźnia obozu Józefa Strzałki: <http://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/1,150375,19614579,upiorne-miasto-pod-olsztynem-o-ktorym-malo-kto-pamieta.html>
5. *Masakra w Miechowicach – rekonstrukcja zbrodni*, IPN, <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/38500.Masakra-w-Miechowicach-rekonstrukcja-zbrodni.print>, 19.12.2016
6. Mirosław Tryczyk, *Miasta śmierci. Sąsiedzkie pogromy Żydów*, Wyd. RM, Warszawa 2015, s. 369.
7. Michał Boltryk, *Sądne dni Potoki*, Przegląd Prawosławny, http://www.przegladprawoslawny.pl/articles.php?id_n=2093&id=2, 20.11.2016
8. Mirosław Tryczyk, *Miasta śmierci. Sąsiedzkie pogromy Żydów*, Wyd. RM, Warszawa 2015, s. 226.
9. Magdalena Bożko, *Mord w Wierchowinach*, Dziennik Wschodni, <http://www.dziennikwschodni.pl/magazyn/mord-w-wierchowinach,n,1000046050.html>, 20.12.2016
10. *Spalenie wsi Zanie przez oddział PAS NZW kpt. Romualda Rajsa „Burego”*, <https://zolnierzeprzekleci.wordpress.com/spalenie-wsi-zanie-przez-oddzial-pas-nzw-kpt-romualda-rajsa-burego/>, 20.12.2016
11. Rich Cohen, *The Avengers* (New York: Alfred A. Knopf, 2000), s. 145
12. Relacja Mieczysława Kobyleckiego: <http://dziennikartystyczny-margines.pl/zbrodnia-w-kolonii-borowka-i-okolicach-relacjamieczyslawa-kobyleckiego/>, 21.12.2016
13. Mariusz Nowik, „Została mi dachówka z domu rodziców”. *Zagłada Huty Pieniackiej z rąk Ukraińców*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/historia/wydarzenia/artykuly/452213,huta-pieniacka-28-lutego-1944-ukraincy-z-ss-galizien-wymordowali-polakow-z-huty-pieniackiej-relacje-ocalalych.html>, 18.11.2016
14. Mariusz Agnosiewicz, *Chorwacja 41-45: Katolickie Eldorado*, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,992,02.01.2017>
15. *Sarajewo. Miasto przesiąknięte wojną*, Biegun Wschodni, <http://www.biegunwschodni.pl/2015/01/sarajewo-miasto-przesiakniete-wojna.html>, 20.12.2016
16. Krzysztof Basel, *Srebrenica, czyli moja historia w Bośni Hercegowinie - wywiad z Natalią Dobryszycką*, Fotoblogia, <http://fotoblogia.pl/4827,srebrenica-czyli-moja-historia-w-bosni-hercegowinie-wywiad-z-natalia-dobryszycka>, 18.12.2016
17. Aleksander Sowa, *Umrzeć w deszczu*, Poligraf, 2009
18. Ed Vulliamy, *Wojna umarła, niech żyje wojna. Bośniackie rozrachunki*, wydawnictwo Czarne, 2015